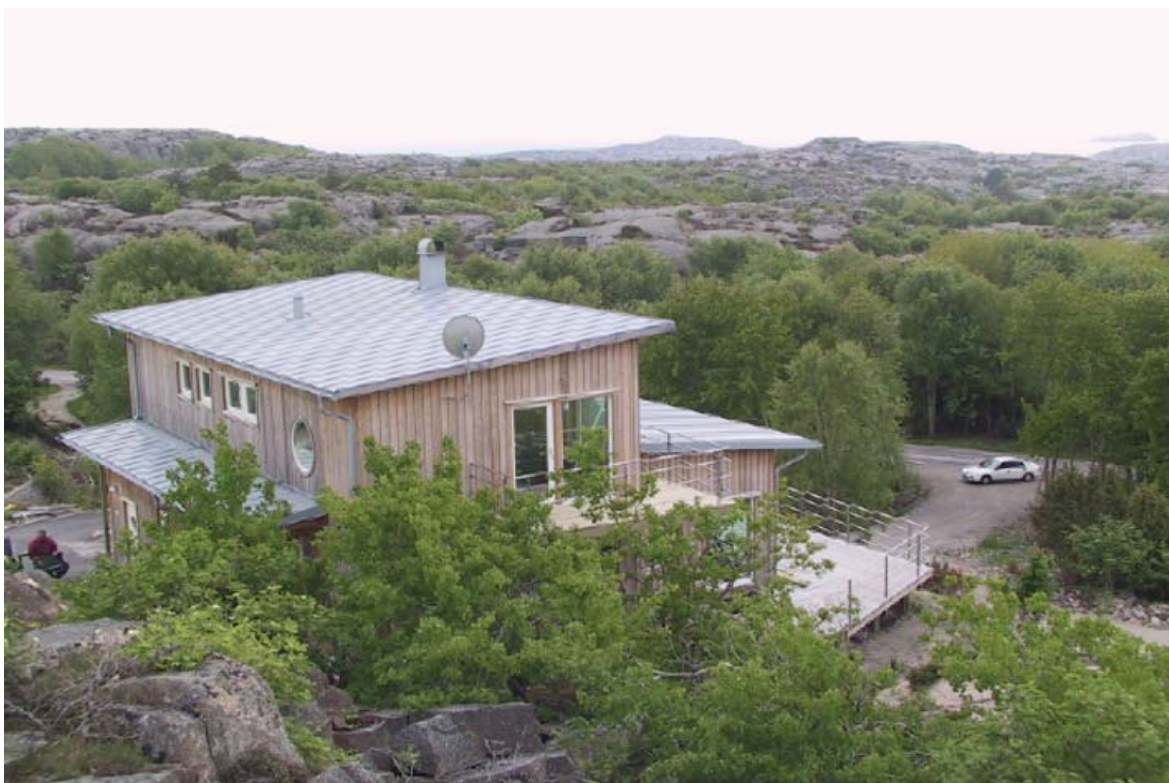

Att bygga nytt i känsliga lägen

Sammanfattning:

När vi bygger nytt i Sotenäs kommun är det ofta frågan om exponerade tomter i känsliga lägen. Detta kapitel syftar till att precisera vad vi bör tänka på när vi bygger nytt. Innehållet kan sammanfattas på följande vis:

- Respektera landskapet! I den karga kustnaturen bör hus anpassas efter topografin, aldrig tvärt om. Onödiga sprängningar och utfyllnader skapar oläkbara sår i landskapet och skall alltid undvikas.
- Se inte tomten som en isolerad ö, utan tänk på relationen till naturen och den omkringliggande bebyggelsen. Rummet mellan byggnaderna är lika viktigt att planera i förväg som själva husets utformning.
- Snickarglädje och fuskpröjs är inga garantier för att ett hus passar i Bohuslän. Ett modernt och väl genomarbetat formspråk kan vara väl så bra som ett historieinspirerat.

Inledning

Att bygga nytt i Sotenäs känsliga miljö innebär ett stort ansvar. De hus som byggs idag påverkar miljön under överskådlig framtid, och varje byggprojekt innebär ett ingrepp i

landskapet. Samtidigt ligger det en stor möjlighet i att bygga. Skapar vi vackra och arkitektoniskt genomarbetade byggnader och samhällen idag kommer de att räknas som värdefulla kulturmiljöer imorgon. Det är svårt att ge generella råd kring hur nya hus skall utformas. Några centrala frågor kan dock poängteras. Att anpassa husen till landskapet samt minimera sprängningar och utfyllnader är mycket viktigt, i synnerhet i kustnära och exponerade lägen. En annan viktig fråga är att arbeta medvetet med husens formspråk. Vill vi bygga hus i 1800-talsstil är det nödvändigt att känna till de estetiska regler som styrde husens utseende vid denna tid. Annars är risken stor att vi hamnar i en ytlig estetik som varken har den klassiska eller den moderna arkitekturens kvaliteter. Vill vi däremot bygga modernt är det viktigt att vi respekterar omgivningen och inte skapar splittrade miljöer. En skicklig arkitekt kan skapa kontraster mellan nytt och gammalt som förskönar platsen. Slarvig formgivning kan få motsatt effekt. *Sammanhanget*, både med naturen och med den omkringliggande bebyggelsen är en central fråga.

Bygg i harmoni med landskapet!

Den allra viktigaste frågan för nya hus i Sotenäs är att anpassa sig till landskapet. Bohusläns istidsskulpterade granitformationer är en världsunik naturform. Här kan stora estetiska kvaliteter uppnås, om vi lär oss att bygga med landskapet och inte mot det. De hus som byggs idag är till stor del prefabricerade typhus som är ritade för att passa ”överallt”. Överallt syftar allt som oftast på lummiga trädgårdstomter i inlandet; det är ju i dessa miljöer som nästan alla hus hamnar. Att bygga typhus i Bohusläns karga granitlandskap innebär nästan alltid stora ingrepp i den känsliga miljön. Typhusen kräver ofta plan mark för att kunna ställas upp (det vanligaste grundläggningssättet för småhus i Sverige är att gjuta en platta på marken). I Bohusläns kustband är i princip alla tomter belägna på mer eller mindre kuperad bergsmark. Det innebär att tomterna måste anpassas. Detta kan göras antingen genom att planspränga dem eller genom att ta upp landskapets höjdskillnader med utfyllnader eller sockelväningar. Plansprängning kan leda till stora negativa konsekvenser då man förstör landskapets främsta kvalitet – det vackra berget. Sockelväningar och betongmurar kan bli fula och klumpiga om de inte är väl integrerade i husets formspråk. De är dock ändå att föredra framför utfyllnader som kan bli mycket trista inslag i landskapet.

Skickligt utformade hus kan förhöja skönheten hos vackra landskapsrum. Det kräver dock stor kunskap för att lyckas. Förr satt kunskapen i händerna hos den lokala befolkningen. Idag översköljs vi av bilder på vräkiga villor. Det kan vara lätt att förbise de självklara kvaliteterna i mötet mellan byggnaden och platsen.

När vi planerar att bebygga kuperade tomter i exponerade lägen bör vi alltså konsultera en arkitekt. På detta sätt kan vi få hjälp att se tomtens förutsättningar och utforma hus som inte förstör landskapets kvaliteter. Väljer vi ändå att bygga prefabricerade hus kan arkitekten hjälpa till med råd om husets placering, planeringen av tomten och anpassningen till omgivningen. Våga ställ krav på entreprenören vid byggandet! Att foga

in hus i landskapet på ett estetiskt tilltalande vis handlar till stor del om att inte fördärva naturens ytskikt vid byggandet. Hus från 1800-talet är i regel byggda direkt på berget utan att några som helst ingrepp har behövts. Att kunna gå direkt ut på en orörd bergshäll är en kvalitet som är förunnat de boende i Bohusläns kustband. Det är en kvalitet att värna om.

I dagens villaområden är det vanligt att markarbetena för vägdragningar o.dyl. förstör granitlandskapet runt husen. Utfyllnader leder till att husen hamnar högre än de borde.

En annan viktig fråga som berör nya byggnaders är hur de anpassar sig till landskapet i den stora skalan. Den traditionella bohuslänska bebyggelsen grupperades i de låglänta delarna mot vattnet. I takt med att den byggbara marken i dessa lägen tagit slut har bebyggelsen kommit att klättra högre och högre upp på bergen. För samhällenas karaktär är detta inte helt oproblematiskt. På många ställen i Sotenäs är det inte längre obrutna bergstoppar som ramar in samhällena, utan moderna typhus. Detta förändrar sättet man upplever bebyggelsen på. I vissa lägen kan den moderna bebyggelsen vara positiva tillskott, i andra lägen upplevs den som alltför dominerande. Skillnaderna ligger ofta i hur väl utformade husen är. När man bygger i planlagda områden som är högt belägna är det ytterst relevant att noggrant fundera igenom hur huset kommer att upplevas från olika platser. Stora villor med veranda och garage kan bli väldigt dominerande, vilket leder till negativa konsekvenser för helheten. Tänk på att alla fönster med havsutsikt också ses från havet! Många gånger kan det vara mer raffinerat att ha havsutsikt från ett väl utformat rum (och låta andra rum vända sig mot det vackra berget) än att eftersträva att alla husets fönster vänder sig mot vattnet.

Rummet mellan byggnaderna

Många nybyggnadsprojekt i Sotenäs kommun ligger inom detaljplanerade områden. Inte sällan är det frågan om områden som bebyggs under en relativt kort period. Privatpersonen köper sina tomter och köper hus från olika leverantörer. De rum som bildas mellan husen blir ett närmast slumpmässigt resultat av alla olika hus som byggs. Så har inte alltid varit fallet. Under tidigare delen av 1900-talet planerades villaområden noggrant innan de byggdes vilket skapade vackra helhetsmiljöer där gator, parker, trädgårdar och hus samverkar. Vare sig vi fogar ett nytt hus till ett befintligt område eller bygger flera nya hus samtidigt är det av mycket stor vikt att fundera igenom hur området *som helhet* kommer att upplevas. Idag är villabyggandet väldigt individualistiskt. Ofta prioriterar husbyggare att det egna huset skall vara högt och ha utsikt än att området som helhet skall bli vackert. I husföretagens kataloger presenteras ofta husen mot vit bakgrund, utan något sammanhang. När vi bygger nytt i Bohusläns säregna natur är rummet mellan byggnaderna mycket viktigt att tänka på. I lummiga villaområden med stora trädgårdar kan husen vara byggda i olika stilar och ha olika storlekar utan att

området som helhet upplevs disharmoniskt. I kustbandet ställs mycket högre krav på samordning och medvetet utformade uterum för att det skall bli vackra miljöer. I de äldre delarna av kustsamhällena finns just denna samordning, hustyperna liknar varandra, husen ligger tätt och material, färger etc återkommer. Samtidigt finns en variation och en rumslig spänning som gör att det inte blir monotont. *I vackra villaområden finns en variation inom givna ramar.* Diskutera därför formspråk och planering med grannarna! Skall husen bilda en vacker helhet krävs kanske gemensamt utformade terrasser, häckar som följer flera hus, harmoniserande färgskala och en medvetenhet om hur husen är placerade på tomterna. I detaljplanerna finns tankar om hur området som helhet bör gestaltas. Följer vi gemensamma mål får vi mer än bara ett eget hus att bo i, vi får ett vackert och genomtänkt område att vistas i.

Samordning av t.ex. takvinklar och färgskala är viktig för att områden inte skall bli röriga. För att ett område skall bli riktigt vackert krävs dock en mer noggrann planering av utemiljön.

Arkitektens roll i småhusbyggandet

Historiskt sett har arkitektens inblandning i småhusbyggandet varierat. Under 1900-talets första hälft var arkitekter djupt involverade i allt ifrån planering av gatunät och trädgårdar till detaljer på husen. Resultatet blev vackra trädgårdsstäder, främst i de större städerna.

Under 1900-talets första hälft var villan en central uppgift för landets arkitekter. I storstäderna uppfördes många områden med arkitektoniska helhetsambitioner. Allt från gator, parker och trädgårdar till husvolymen och små detaljer samspelar. Detta kräver samordning så att alla byggare strävar mot samma mål.

Det småhusbyggande som skedde i Bohusläns kustsamhällena under 1800-talet var ett brukarstyrt byggande där den estetiska känslan satt ”i händerna” på hantverkarna som byggde. Kombinationen av fiskar- och stenhuggarbefolkningens kunskap om naturen och klimatet samt fasadernas strikta följsamhet mot den klassiska arkitekturen och snickarnas hantverksskicklighet byggde estetiska värden utan någon övergripande planering. Värden som väl motsvarar de som finns i ”planerade” kulturmiljöer som

BYGG MED KÄNSLA – Att bygga nytt i känsliga lägen

Gamla Stan i Stockholm eller Lorensbergs villastad i Göteborg. Med detta i åtanke kan vi sluta oss till att vackra och genuina miljöer antingen skapas i ett medvetet arkitekt- och planeringsarbete eller genom allmogens praktiska byggande. Kustsamhällena i Sotenäs är exempel på det senare. Idag skiljer sig dock förutsättningarna för byggande kraftigt från de som rådde för hundra år sedan. Man bygger inte längre med klimatet, landskapet och fisket som yttre ramar. I denna situation måste ett medvetet arkitektarbete till, annars är risken stor att byggandet blir produktionsinriktat och fokuserat på enskilda objekt, vilket leder till att de nya områden som skapas blir torftiga och slätstrukna. Moderna villaområden får ofta karaktären av typhusmattor som tar dålig hänsyn till platsen. Det lokala sammanhanget glöms då bort.

Vid 1900-talets mitt var villabyggandet starkt präglat av den funktionalistiska arkitekturen. Man ville bygga vackert och landskapsanpassat, utan att försöka återskapa 1800-talets formspråk.

Förhållandena för är så annorlunda idag att det inte är meningsfullt att försöka återskapa traditionsbyggandet. Det byggande som på 1800-talet gav upphov till utpräglade kulturmiljöer finns inte längre. Planering och byggande är skilt från varandra och utförandets kvalitet garanteras inte längre av skickliga lokala hantverkare. Istället är det generellt formgivna typhus, bygga på fabrik i någon annan del av landet, som uppförs. Sättet på vilket vi idag kan skapa byggnader och områden som tar hänsyn till platsens förutsättningar är genom arkitektarbete i olika led. Dels behövs det i upprättandet av planer, dels behövs det i ritandet av de enskilda husen.

Nya byggnaders formspråk

Frågor om nybyggnad och ombyggnad är på många sätt närbesläktade. Den grundläggande frågan är att förvalta och utveckla den gemensamma miljön så att även kommande generationer kan uppleva de unika miljöer som bara finns i Bohusläns kustband. När vi skall utforma nya byggnader bör vi hela tiden ha det lokala sammanhanget – omgivningens geografi och bebyggelsehistoria - i åtanke. Med kunskapen om hur man tidigare löst gestaltungsfrågorna är det lättare att ta ställning till hur vi skall bygga idag. I vissa fall är det kanske motiverat att söka anpassa byggnaderna efter såväl naturen som traditionen. I andra fall kan vi kanske tillåta oss att hämta influenser utifrån och skapa nya former.

Många gånger är det mer givande att fundera över husens relation till platsen än om husen har "bohuslänska" drag som sadeltak och fasader med stående träpanel. Dessa drag anspelar på fiskarbebyggelsen från 1800-talets andra hälft, alltså bara en (om än viktig) epok i kustbebyggelsens historia. Skall nya hus anpassa sig efter 1800-talsbebyggelsen måste vi kunna motivera det väl utifrån platsens förutsättningar, annars vänder vi direkt ryggen till den moderna arkitekturen vilket hotar att göra den nya bohuslänska bebyggelsen till en pittoresk kuliss. Det är långt ifrån alla stadsrum i

Bohuslän som präglas av 1800-talets fiskarbebyggelse. Vid nybyggnadsprojekt måste man hela tiden ställa det mycket lokala sammanhanget, den visuella omgivningen, mot landskapets övergripande egenskaper. I många fall är naturen, snarare än den historiska bebyggelsen, det dominerande formelementet och då är det inte alls säkert att tegelklädda sadeltak alltid måste eftersträvas. Vi rör oss alltså i en skala av stadsrum som spänner från täta miljöer av mycket stort kulturhistoriskt värde till miljöer som präglas av moderna typhus och verksamhetslokaler utan egentlig platsanpassning. Den röda tråden är klippnaturen och det geografiska sammanhanget. De olika miljöerna ställer upp olika förutsättningar, och det är dessa vi måste förhålla oss till.

Formspråket hos detta prisbelönta fritidshus visar med stor tydlighet hur väl moderna former kan passa i den bohuslänska naturen. God arkitektur och hantverksmässigt byggande kan tillsammans skapa stora kvaliteter. (Foto: Landström Arkitekter)

Det är alltså viktigt att vi behandlar varje miljö efter dess unika förutsättningar. Arbetar vi utifrån definierade områden kan vi konstatera att det visuella sambandet mellan hus som ligger nära varandra är en central fråga. Stadsrum och gator spelar lika viktiga roller som själva husen. De bohuslänska kust- och skärgårdssamhällena är mycket utpräglade helhetsmiljöer. Det är sällan som natur och bebyggelse tillåter arkitektoniska "primadonnor". Relationerna mellan byggnad-landskap och byggnad-byggnad är hela tiden närvarande.

Om vi skall skapa harmoniska områden måste husen underordna sig gemensamma gestaltungsprinciper. Här samspelar färg, form och inbördes placering vilket ger upphov en vacker helhet. Formspråket är 1930-talets. Hur skall vi formge hus idag?

Ett exempel på hur man kan använda ett modernt formspråk som tar sin utgångspunkt i platsens geografiska och historiska förutsättningar är Akvarellmuseet i Skärhamn. Museets huvudbyggnad står i brytpunkten mellan ett verksamhets-/industriområde och den fria klippnaturen, ett sammanhang där relationen till tät 1800-talebebyggelse är svag. Arkitekterna har därför tagit fasta på volymen hos en magasinsbyggnad och sedan översatt denna till en modern form. En typ av indirekt tolkning av det lokala

BYGG MED KÄNSLA – *Att bygga nytt i känsliga lägen*

sammanhanget. För bostadsbyggandet är det kanske ännu mer intressant att betrakta det sätt som de små ateljébyggandena vid museet möter stenlandskapet. Här har man arbetet med traditionella stadsplanedrag som att röra sig på en offentlig brygga samt skapa en rytm mellan enheter som är lika i storlek och utformning, men där formspråket skiljer sig kraftigt från traditionen. De enkla volymerna, den medvetna placeringen av byggnaderna samt varsamheten om stenens former har skapat en intressant arkitektonisk helhetsupplevelse där träet, glaset och graniten bildar en harmonisk helhet. Formspråket visar på intressanta möjligheter i det framtida bostadsbyggandet. Det är dock värt att påpeka att denna typ av formmässiga experiment kräver mycket stor skicklighet för att lyckas. Vad som fungerar i det ena läget kan vara fel i det andra.

Ateljébyggnaderna vid akvarellmuseet i Skärhamn är ett exempel på en grupp hus som skapar en relationen mellan vattnet och graniten. Formspråket är modernt – ändå upplever vi att byggnaderna är i harmoni med landskapet.

Ett modernt formspråk har andra förutsättningar än ett klassiskt. Naturfärgat trä och stora glaspartier fungerar här eftersom husets form tillåter det. Att både vilja ha traditionellt sadeltak, träfasad och stora verandor och fönster kan leda till konstiga kompromisser.

I vissa fall är det dock omöjligt att inlemma former som är alltför främmande. I direkt anslutning till äldre byggnader kan det vara motiverat att bygga hus som smälter in snarare än kontrasterar. Här handlar det om att på ett direkt sätt hämta inspiration från den äldre bebyggelsen och skapa nytillskott som bygger på dess gestaltungsprinciper. Att göra *pastischer*. Detta kan göras på många olika sätt. Den mest autentiska formen av pastisch får man genom att sätta fokus på en specifik tidsålder och kopiera dess byggande i allt från byggteknik till detaljformgivning. Detta är ett tidsödande och dyrt sätt att bygga som knappast är realistiskt i särskilt stor utsträckning. Motiven till att göra en autentisk pastisch kan vara att omgivningen är så homogen att främmande former skulle innebära en avsevärd förvanskning av helheten. Frångås autenticiteten är det av ännu större vikt att man kan motivera sitt formspråk. Att bygga moderna typhus i ”traditionell bohusstil” är mer problematiskt än vad det kan verka.

BYGG MED KÄNSLA – Att bygga nytt i känsliga lägen

Som vi kan läsa under rubriken ”Sotenäs bebyggelsehistoria” handlade det traditionella bohuslänska byggandet i hög utsträckning om att foga hus till landskapet, att skapa täta och fungerande fiskeläger, samt att anamma den klassicistiska arkitekturens regler. Idag är det lätt att fokusera på det ytliga formspråket, att se sadeltak, träfasad och snickarglädje som garantier för att en byggnad passar i Bohuslän. Skall vi lyckas att bygga i ”traditionell” stil krävs mer än så. En djup känsla för den äldre arkitekturen är nödvändig. Kunskap om fasadproportionering, traditionella färger och relationen mellan husen är liksom hantverksmässig skicklighet förutsättningar för att resultatet skall bli lyckat. Många gånger är det bättre att titta på husets volym och hur det står i landskapet än hur dess fasader är utformade. Vi skall akta oss för att försöka smycka husen för att få dem att passa i bebyggelsetraditionen. Ett modernt typhus med 45 graders takvinkel kan inte se gammaldags ut hur mycket snickarglädje och plastspröjs vi än hänger på det. Våga även här ställa krav på hustillverkarna!

Dubbelhusets proportioner och material bör utgöra grunden för nutida pastischbyggande.

Ett exempel på en nybyggd villa där arkitekten utgått från dubbelhusets form men lekt med proportionerna. Det hantverksmässiga utförandet gör att formen smälter in. Pastischen är lyckad, även om man saknar den höga sockel som gamla dubbelhus vilar på.

*Formspråket hos gamla hus är ofta intimt sammankopplat med hantverksmetoderna. Om vi eftersträvar ”gammal stil” på nya hus är det viktigt att detaljarbetet håller hög klass.
(Foto: Nordstrand Frisenstam Rung Arkitektkontor)*